

Валерій СТЕЦЕНКО

Відношення «людина-Бог» у «філософії серця» П. Юркевича

Розглянуто оригінальну версію християнського кордоцентризму Памфіла Юркевича, пов'язану з розробкою фундаментальних положень філософської теології православного богослов'я. Проаналізовано вагомий внесок цього видатного українського філософа в розвиток вітчизняної традиції «філософії серця» – вчення про «внутрішню людину», «людину серця», специфіку його філософування про релігію, віру, Бога. Досліджено головні ідеї християнського кордоцентризму, сформульовані П. Юркевичем у його відомій праці «Серце та його значення в духовному житті людини, за вченням слова Божого».

Ключові слова: «філософія серця», філософська теологія, кордоцентризм, християнізований платонізм.

Видатному українському філософові Памфілу Юркевичу належить особлива роль в обґрунтуванні «філософії серця», характерної, за визначенням Д. Чижевського, саме «для української думки»¹. Посуті, продовжуючи традицію кордоцентричного «українського персоналізму», започатковану Г. Сковородою, він створив власну філософську систему, де послідовно виклав християнське вчення про «серце» як найглибшу основу людського ества, джерело релігійної віри та взагалі всіх розмаїтих форм релігійного світосприйняття, запропонувавши особливо оригінальну, самобутню інтерпретацію християнського (православного) кордоцентризму².

Як християнський мислитель, представник православної релігійно-філософської думки, П. Юркевич відкидає механістичний матеріалізм та Кантовий критицизм і вдається до Платонові науки про ідеї, розкриваючи свої філософські погляди на основі християнського (християнізованого) платонізму. Звідси й висунуте ним на цій підставі положення про сукупність всіх духовних сил людини (розуму, почуттів, волі, інтуїції, досвіду, віри), сконцентрованих у понятті «серця», як необхідної умови й осереддя світо- і богопізнання³. Таким чином, Юркевич, як і його геніальний попередник Григорій Сковорода, розвивав близьку не лише українській, а й російській духовній культурі тему «метафізики любові», «внутрішньої людини» («людини серця»), загалом «філософії серця», ставши, фактично, одним з тих, хто закладав підвалини формування самобутньої вітчизняної філософії⁴.

Звичайно, як християнський мислитель, П. Юркевич не міг не виступати проти матеріалізму, що протилежний ідеалізові християнської філософії. Про це прагнення обґрунтувати спростування філософського матеріалізму свідчить весь концептуальний зміст таких його головних праць, як «Серце та його значення в духовному житті людини, за вченням слова Божого»⁵, «Із науки про людський дух»⁶ та «Матеріалізм і завдання філософії»⁷. Тут, як підкреслює М. Семчишин, визначальним є твердження українського релігійного філософа про те, що розум властивий усім людям, тому логічна субстанція не може становити сутності світу. В основі світу, на думку Юркевича, лежить божественна мета, яку реалізує індивід, що є моральною особою. Мета ж пізнається спочатку не головою (розумом), а серцем (душею), і тому Юркевич саме з позиції «філософії серця» виступає проти матеріалізму⁸.

Як відомо, свого часу П. Юркевич був запрошений на роботу в Московський університет, де його лекції ще студентом слухав видатний російський філософ-містик В. Соловйов. Водночас таке неоднозначне становище «офіційного» філософа, запрошеного з Київської духовної академії в Москву нібито спеціально для критики й спростування популярного в той час матеріалізму, ворожість до українського мислителя чималої кількості провідних російських публіцистів, філософів, критиків та журналістів (М. Чернишевський, М. Антонович, П. Ткачов та ін.) не лише обумовило негативне ставлення до П. Юркевича в Росії з боку багатьох його сучасників, а й стало причиною формування негативної традиції в оцінці його творчості в тих дослідженнях, які стосувалися історії вітчизняної філософської думки. У результаті існування цієї більш ніж столітньої традиції, ім'я Юркевича в науковій літературі, особливо в радянський час, за окремими винятками, як-от стаття Р. Гальцевої про цього мислителя в «Філософській енциклопедії»⁹, стало майже одіозним¹⁰.

З іншого боку, представниками російської філософської еміграції – дослідниками історії релігійної філософії, включно з київською школою її «академічної філософії», доробок П. Юркевича був оцінений належним чином. Так, високу оцінку критики матеріалізму Юркевичем містить коротка характеристика його творчості М. Лоським¹¹. А полеміку в «прогресивній пресі» цей вчений іменує «компанією цькування» українського філософа¹². Подібно коментує цю дискусію і Г. Флоровський, вважаючи Юркевича оригінальним мислителем, який поєднував логічну послідовність з містичною допитливістю, якого слухав В. Соловйов¹³.

Найвидатнішим представником «академічної філософії» та її київської школи назвав Юркевича В. Зеньковський. Аналізуючи творчість україн-

ського філософа, цей автор з прикрістю констатує, що, на жаль, критика матеріалізму Юркевичем викликала різкі й бруталні виступи проти нього в російських журналах, через що його ім'я в російських радикальних колах довгий час було пов'язане, без всіляких на те підстав, з увялленням про «мракобісся» й заважало засвоєнню високоінтелектуальних побудов цього мислителя¹⁴. На переконання Зеньковського, Юркевич істотно випереджував свій час і недаремно мав вплив на В. Соловйова. Шкодюючи, що чудові філософські твори п. Юркевича, які ніколи не передруковувалися, майже недосяжні для читача, дослідник висловлює впевненість, що ще прийде та пора, коли вони будуть зібрані й перевидані, ставши надбанням наступних поколінь¹⁵.

Зауважимо, що інтерес до творчої спадщини цього видатного мислителя ніколи повністю не згасав. Ще В. Соловйов 1874 р. у статті «Про філософські праці П. Д. Юркевича»¹⁶ та Г. Шпет у доповіді «Філософська спадщина П. Д. Юркевича (До сорокаріччя з дня смерті)»¹⁷, виголошеній у Московському психологічному товаристві 4 жовтня 1914 р., дали всебічну позитивну характеристику філософського доробку П. Юркевича. Згодом ця висока оцінка творчості українського філософа була підтверджена в уже згаданих дослідженнях російської філософської еміграції¹⁸ та в працях учених української діаспори – І. Мірчука, М. Семчишина, Д. Чижевського¹⁹.

Вже у незалежній Україні життя та інтелектуальна спадщина П. Юркевича були об'єктивно відображені у виданнях загального змісту, присвячених історії української філософії, авторства таких сучасних дослідників, як В. Горський, М. Кашуба, І. Огородник, М. Русин та ін.²⁰ Постійно зростає й кількість публікацій, в яких висвітлюються окремі аспекти концептуального змісту філософських творів Юркевича, повернутих сьогодні для масового читача²¹.

Проте, як видається, глибокий аналіз творчості видатного українського мислителя ще попереду. Залишаються значні прогалини в осмисленні оригінальної інтерпретації П. Юркевичем вчення Платона про ідеї та його розвитку в християнському (православному) дусі як християнського (християнізованого) платонізму, спростування ним Кантового критицизму та заперечення принципів матеріалізму. Далеко не вичерпаний і аналіз власної філософської системи українського мислителя – його «філософії серця». Так, потребує свого продовження вивчення змісту головних праць Юркевича – «Матеріалізм і завдання філософії», «Докази Божого життя», «Серце та його значення в духовному житті людини, за вченням слова Божого» та ін., які й досі ґрунтовно не досліджені як з погляду викладеної в них концепції «філософії серця», так і відповідної філософської теології в її

межах. Вимагає всебічного розгляду, зокрема, їхнє значення для розвитку філософських засад українського богослов'я XIX ст.

Саме це, власне, і стало метою пропонованої розвідки. Привертає увагу те, що у вказаних та інших відомих творах П. Юркевича відображена специфіка українського світобачення, типові ознаки національного світогляду та національної психології, нарешті – особливості вітчизняної православної релігійно-філософської традиції, що остаточно склалася завдяки Г. Сковороді наприкінці XVIII ст. У них, без сумніву, саме під впливом філософії останнього Юркевич детально розвиває науку про «внутрішню людину» та почуття, які пов'язують її з Богом. І цю людину, як і його геніальний попередник, мислитель розуміє, згідно з українською традицією, як «людину серця», продовжуючи близьку вітчизняній релігійно-філософській думці тему «філософії серця» та викладаючи її, як і загалом всі свої філософські погляди, в дусі християнського (християнізованого) платонізму²².

У межах власної версії «філософії серця», яка, посуті, є філософською теологією, П. Юркевич системно розробив свою оригінальну інтерпретацію християнсько-антропологічної концепції – християнське вчення про «серце» як найсуттєвішу основу людської істоти, вираз душі людини, духовно-моральне й пізнавальне джерело її душевної діяльності, загалом джерело всієї духовно-моральної й пізнавальної діяльності особистості, включно з релігійною вірою (вірою в Бога) та усіма різноманітними формами релігійного світосприйняття й богопізнання. В основу християнсько-антропологічної концепції Юркевича покладений кордоцентризм: «серце» зумовлює «своєрідно-уособлений» (індивідуально-своєрідний) душевний розвиток людини, як і весь її духовний розвиток, всі її індивідуальні духовні якості, всю її моральну, пізнавальну, релігійну діяльність, включно з інтимним зв'язком індивіда з надприродним об'єктом його релігійної віри – «божественною реальністю»²³. Ці свої погляди в найбільш повному, системному вигляді філософ розкриває у статті «Серце та його значення в духовному житті людини, за вченням слова Божого»²⁴.

Серце для Юркевича, як свідчить зміст цієї його праці, – це «центр всього тілесного і духовного життя людини», місце зосередження та джерело всіх її сил, дій, рухів, бажань, почувань і думок. За його словами, «серце є скарбниця і носій усіх тілесних сил людини... Серце є центром душевного і духовного життя людини... В серці започатковується і народжується рішучість людини на ті чи інші вчинки; в ньому виникають різноманітні наміри і бажання; воно є місцем волі та її бажань... Серце є місцем усіх пізнавальних дій душі. Нарешті, серце є центром морального

життя людини... Серце є вихідним пунктом усього доброго й злого в словах, думках і вчинках людини...»²⁵.

Відповідно до філософської теології П. Юркевича, серце «є таким центром духовного життя людини, з якого походить прагнення, бажання і задуми безпосередньо...»²⁶. Саме сферу духовного життя цей філософ, як і Г. Сковорода, позначає символом «серце», що виступає насамперед виразом душевного стану (стану душі) людини. Душа міститься в глибині серця, вона є вічною, так само як вічною й безсмертною є людина, наділена душею своїм Творцем – Богом. Завдяки своїй душі («серцю»), людина виявляє власну, індивідуальну особистість у загальних, притаманних усьому роду людському, формах духовного життя. Як підкреслює Юркевич, «в серці людини знаходиться основа того, що її уявлення, почуття і вчинки набувають особливості, в якій виражається саме її душа, а не інша, і набувають такого особистого, приватно-визначеного спрямування, за силою котрого вони несуть прояви не загальної духовної істоти, а окремої живої справді існуючої людини»²⁷.

Це своє християнське вчення про «серце» як вираз душі, найглибше місце, центр її перебування в тілі людини П. Юркевич обґрунтовує і розгортає, виходячи зі Святого Письма і творів Отців Церкви. Зокрема, він покликається на те, що «в історії утворення світу розповідається, що Бог створив безсловесні живі істоти згідно з їх родом... а людину – згідно з власною неподільною природою, як окрему й індивідуальну особистість... Цей образ творення повністю відповідає призначенню людини, котра як істота безсмертна не зникає в роді, а володіє власним особистим існуванням у часі і у вічності. Тому людина ніколи не може бути пасивним виявом або органом загального родового життя душі. Наші слова, думки і діла народжуються не з загальної родової сутності людської душі, а з нашого власно-розвинутого, своєрідно-уособленого душевного життя... Тоді як наука вказує загальні і родові умови для вищого душевного життя взагалі, священні письменники мають на увазі те конкретне й особливе джерело цих явищ у серці людини, виходячи з якого вони, при всій загальності, робляться нашим особистим станом і надбанням... В людській душі є щось первісне і просте, є прихованого серця людина, є глибина серця, котрого майбутні рухи не можуть бути розраховані за загальними і необхідними умовами і законами душевного життя. Для цієї найсуттєвішої сторони людського духу наука не може знайти загальних і назавжди визначених форм...»²⁸.

Таким чином, на думку П. Юркевича, «ми маємо... допустити, що кожна окрема людська душа має свої особливості, їй притаманний своєрідний

розвиток, який проявляється, в свою чергу, в загальних і родових формах людського душевного життя»²⁹. Тобто «людська душа має первісний і особливий зміст, що відкривається і проявляється, безперечно, в загальних і родових формах душевного життя, таких як уявлення, почуття, бажання та ін.»³⁰. Це, переконаний Юркевич, є загальною підставою закономірного існування всіх характерних для людства форм його суспільної свідомості, включно з релігійною свідомістю – релігією та її складовими (уявленнями про надприродне, ідеєю «безконечного» – Бога, та вірою в божественну реальність – релігійною вірою). «Лише при цьому допущенні, – вважає він, – можна пояснити, чому ці родові форми набувають у людини особливого й найдосконалішого характеру, чому в цих родових формах відкривається родова особливість людини, для вияву котрої марно шукали б ми в душі людини визначеного, діючого за загальними законами механізму, чому, зрештою, в цих кінцевих родових формах присутнє почуття й усвідомлення безконечного, для якого знову немає визначеного і окремого носія чи представника в явищах душевного життя»³¹.

Посилаючись на Августина Блаженного, П. Юркевич розвиває цю свою думку так: «Твердження Блаженного Августина, що душа людини, звідки б вона не походила, є від Бога, відоме і загальному почуттю людства, котре, у всякому разі, не хоче бачити між душею людини і Богом союзу, обумовленого рядом сторонніх, чужих для душі і зовнішніх членів, і котре так охоче розглядає цей союз, як щось близьке і безпосереднє: тут, у цьому сподіванні людства бути в живому союзі з Богом, лежить природна схильність до молитви, до віри»³².

У підсумку П. Юркевич цілком логічно висновує зі своїх міркувань, що «основа релігійної свідомості людського роду знаходиться в серці людини: релігія не є чимось стороннім для духовної природи, вона утверджується на природному ґрунті. Справедливо, що одкровення повідомляє людині істини, недоступні для її розуму, проте також справедливо, що людина не є тварина, котру лиш Бог навчає: сама душа носить у собі зародки і схильності до цього незвичайного навчання. Те, що, між іншим, цих зародків і схильностей ми не можемо віднайти у сфері уявлень і понять, те, що вони відкриваються нам, як щось таке, що не піддається визначенню, як справжнє почуття безконечного, тільки в серці, це можна допустити уже без усякого доведення»³³.

Велика увага, яку П. Юркевич приділяє у своїй «філософії серця» проблемі «серця» (душі) як «основі релігійної свідомості людини», центрові її бого- і релігієпізнання, дозволяє сучасним дослідникам його творчості

визнати, що йому належить вагомий внесок у формування вітчизняної філософії релігії як особливої сфери філософських досліджень, спеціальної галузі філософського знання – «філософування про релігію і Бога»³⁴. В осерді цих міркувань українського філософа про генезу та сутність релігії лежить ідея закономірної цілісної еволюції людської свідомості від стихійно-релігійних форм до розвинутого християнського світорозуміння, що якраз і спирається на висунуті ним положення про необхідну притаманність релігії людській природі, «природну схильність людини до віри», а її душі – до цього «божого навчання»³⁵.

У зв'язку зі своєю «філософією серця» та відповідною їй філософською теологією – християнським вченням про серце як джерело релігійної віри людини, центр її богопізнання, П. Юркевич розробляє і їхній моральний аспект. В обґрунтуванні положення про серце як джерело моральності людини, центр управління її моральними вчинками він так само виходить зі Святого Письма та християнського (християнізованого) платонізму. Його етика глибоко релігійна та емоційна. Під впливом філософії Сковороди у своєму етичному вченні, як і загалом у своїй «філософії серця», Юркевич поглиблює сквородинську науку про «внутрішню людину», виразно й емоційно підкреслюючи значення серця та почувань у житті людини³⁶. Зокрема, як пише мислитель, «ми не заперечуємо, що релігія, утверджуючись головним чином у серці людини, знаходить більш чи менш міцні засади і в інших пунктах світу. Значно рішучіше виступає значення серця у сфері людської діяльності, тому що ми по-різному судимо про людські вчинки, зважаючи на те, чи визначаються вони зовнішніми обставинами і відповідними міркуваннями, чи виникають із безпосередніх і вільних рухів серця. Тільки останнім ми можемо по-справжньому приписати моральну вартість... Християнське одкровення говорить нам, що любов є джерелом всіх істинно моральних вчинків. Як це вчення про корінне моральне явище, із котрого, як із джерела виникають всі інші моральні явища, перебуває в чіткому причинному зв'язку з біблійним ученням про серце, то ми сподіваємось, що і воно, в свою чергу, може бути виправдане із начал моральної філософії...»³⁷.

Юркевич вказує далі, що «безперервне наукове значення має прийняте в моральній філософії поняття морального закону і вчення про обов'язок або про необхідність виконувати його. Як совість, так і всі релігії розглядають моральні вчинки як такі, що продиктовані законодавством, і тому їх здійснення визнають обов'язковим. Так і в одкровенні справи правди і любові називають заповідями або веліннями Бога... Взагалі людство вірить, що здійснення будь-якого доброго вчинку є виконанням волі Божої

або, що в цьому випадку наша воля узгоджена з волею Бога»³⁸. «Проте, – зауважує український філософ, – з цим справді істинним вченням поєднується у філософії нічим не виправдане припущення, нібито первісним джерелом морального законодавства є розум... З раціоналістичного погляду завжди залишається нез'ясованим, звідки, з якого джерела походять ті справи, які перебувають у відповідності з моральним законом як повелінням розуму. Всяке моральне повеління розуму стосовно того, що я повинен робити... – це ... питання, з приводу якого моральне законодавство розуму нічого не скаже. Дійсно, розум може диктувати, повелівати..., командувати, але тільки тоді, коли... його настанови та повеління зняті з натури цієї людини, а не нав'язуються їй як щось чуже, «несродне...»³⁹.

На підставі цього П. Юркевич доходить висновку «про значення начал і загальних правил розуму в царині моралі за допомогою евангельського образу...: для – живої, а не лише уявної – моральності потрібен світильник і елеї... У залежності від того, як у серці людини вичерпується елеї любові, світильник гасне: моральні начала й ідеї затьмарюються і зрештою зникають із свідомості. Це відношення між світильником і елеєм – між головою і серцем – є найзвичайнішим у реальній історії людства»⁴⁰. Відповідно до цього, як християнський мислитель, умовою християнського співжиття П. Юркевич називає прислуховування людей до «голосу серця» як до голосу своєї совісті, вимогу чого докладно, в системному вигляді він обґрунтував в іншій своїй праці – «Мир з ближніми як умова християнського співжиття»⁴¹.

Гуманізм християнської «філософії серця» Юркевича, яскраво виражений у його головній ідеї «серця» як найглибшої основи людського ества, «центру всього тілесного і духовного життя людини», джерела всіх її сил, дій, рухів, бажань, почувань і думок, включно з моральними настановами, релігійною вірою та всіма формами релігійного світосприйняття й богопізнання, є визначальною характеристикою всього філософування великого українського мислителя. Ці ідеї християнського гуманізму, самовизначеності духовного життя людини, висловлені П.Юркевичем, глибоко вплинули на розвиток вітчизняної релігійно-філософської думки другої половини XIX – початку XX ст., стали вагомим внеском у збагачення оригінальних філософських засад українського богослов'я.

¹ Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – Нью-Йорк : Накладом ради обор. і доп. України Укр. Конгрес. ком. Америки, 1991. – С. 14.

² Юркевич П. Философские произведения / П. Юркевич. – М. : Правда, 1990. – С. 69–192, 351–357.

- ³ Семчишин М. Тисяча років української культури: історичний огляд культурного процесу / М. Семчишин. – К. : АТ «Друга рука»; ПМ «Фенікс», 1993. – С. 292.
- ⁴ Абрамов А. Памфил Данилович Юркевич / А. Абрамов // Юркевич П. Философские произведения. – М. : Правда, 1990. – С. 3–6.
- ⁵ Юркевич П. Сердце и его значение в духовной жизни человека, по учению слова Божия // Юркевич П. Философские произведения / П. Юркевич. – М. : Правда, 1990. – С. 69–103.
- ⁶ Юркевич П. Из науки о человеческом духе // Юркевич П. Философские произведения / П. Юркевич. – М. : Правда, 1990. – С. 104–192.
- ⁷ Юркевич П. Материализм и задачи философии // Юркевич П. Философские произведения / П. Юркевич. – М. : Правда, 1990. – С. 193–244.
- ⁸ Семчишин М. Тисяча років української культури... – С. 292.
- ⁹ Философская энциклопедия. – М., 1970. – Т. 5.
- ¹⁰ Абрамов А. Памфил Данилович Юркевич... – С. 5.
- ¹¹ Lossky N. O. History of Russian Philosophy. – N.Y., 1951. – P. 73.
- ¹² Ibid.
- ¹³ Флоровский Г. В. Пути русского богословия. – Париж, 1937. – С. 242.
- ¹⁴ Зеньковский В. В. История русской философии. – Париж, 1948. – Т. 1. – С. 319.
- ¹⁵ Там же. – С. 321.
- ¹⁶ Соловьёв В.С. О философских трудах П.Д. Юркевича / В.С. Соловьёв // Юркевич П. Философские произведения. – М. : Правда, 1990. – С. 193–244.
- ¹⁷ Шпет Г.Г. Философское наследие П.Д. Юркевича (К сорокалетию со дня смерти / Г.Г. Шпет // Юркевич П. Философские произведения. – М. : Правда, 1990. – С. 193–244.
- ¹⁸ Зеньковский В. История русской философии / В. Зеньковский. – М. : Академический проект, 2001; Лосский Н. История русской философии : пер. с англ. / Н. Лосский. – М. : Советский писатель, 1991; Флоровский Г. Пути русского богословия / Г. Флоровский. – К. : Наукова думка, 1991.
- ¹⁹ Мірчук І. Історія української філософії / І. Мірчук // Енциклопедія українознавства. – К. : Наукова думка, 1995. – С. 128–216; Семчишин М. Тисяча років української культури...; Чижевський Д. Нариси з історії філософії...
- ²⁰ Горський В. Історія української філософії : курс лекцій / В. Горський. – 3-тє вид. – К. : Наукова думка, 1997; Історія української філософії: хрестоматія / упоряд. М. В. Кашуба. – Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004; Огородник І. Українська філософія в іменах / І. Огородник, М. Русин. – К. : Либідь, 1997.
- ²¹ Горбач Н. Праця Памфіла Юркевича «Серце та його значення в духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого» / Н. Горбач // Історія релігій в Україні : [наук. щорічник. 2007 р.]. – Львів : Логос, 2007. – Кн. 2. – С. 95–102; Сіверенчук Н. Тлумачення ідеї у філософії П. Д. Юркевича та Вол. Соловійова / Н. Сіверенчук // Молода нація. – К. : Смолоскип, 1999. – С. 123–133.
- ²² Абрамов А. Памфил Данилович Юркевич... – С. 6; Релігієзнавчий словник / [за ред. проф. А. Колодного і проф. Б. Лобовика]. – К. : Четверта хвиля, 1996. – С. 386–387; Семчишин М. Тисяча років української культури... – С. 291–292.
- ²³ Релігієзнавчий словник. – С. 386.

- ²⁴ Юркевич П. Философские произведения. – С. 69–103.
- ²⁵ Історія української філософії... – С. 250.
- ²⁶ Там само. – С. 253.
- ²⁷ Там само. – С. 251.
- ²¹⁰ Там само. – С. 253.
- ²⁹ Там само.
- ³⁰ Там само.
- ³¹ Там само.
- ³² Там само. – С. 255.
- ³³ Там само.
- ³⁴ Релігієзнавчий словник. – С. 386.
- ³⁵ Історія української філософії... – С. 255.
- ³⁶ Семчишин М. Тисяча років української культури... – С. 292.
- ³⁷ Історія української філософії... – С. 255.
- ³¹¹ Там само. – С. 256.
- ³⁹ Там само.
- ⁴⁰ Там само. – С. 256–257.
- ⁴¹ Юркевич П. Мир с ближними как условие христианського общежития // Юркевич П. Философские произведения / П. Юркевич. – М. : Правда, 1990. – С. 351–357.

SUMMARY

Valerij Stetsenko

Community «humanbeing-God» in the «philosophy of heart» by P. Yurkevich

Original version of Christian cardiocentrism by Pamphile Yurkevych, connected with the development of fundamental provisions of philosophical theology of Orthodox theology has been considered. A notable contribution of this prominent Ukrainian philosopher in the development of Ukrainian tradition of «philosophy of heart» – the teaching of «inner person», «a person of heart», specific features of his philosophical mediation on religion, faith, God have been analyzed. The article considers the main ideas of Christian cardiocentrism formulated by P. Yurkevych in his famous work «Heart and Its Meaning in the Spiritual Life of a Man, According to the Word of God». Keywords: «philosophy of heart», philosophical theology, cardiocentrism, Christianized Platonism.